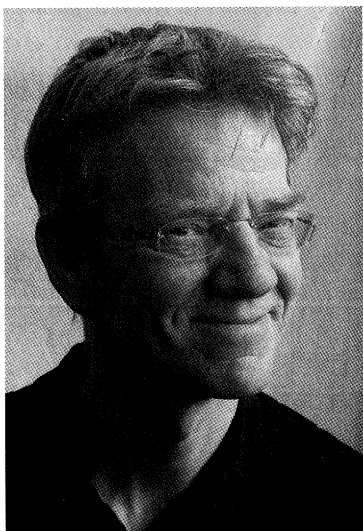

Kulturforskningens kvaliteter

JOHAN FORNÄS är professor vid Tema Q (kultur och samhälle), Linköpings universitet, och föreståndare för Advanced Cultural Studies Institute of Sweden (ACSIS), som är ett nationellt centrum för tvärvetenskaplig kulturforskning. Han har sin bakgrund först i musikvetenskap och sedan i medie- och kommunikationsvetenskap, med forskning om populärmusik, ungdomskultur och mediekultur. Bland hans böcker återfinns *Moderna människor. Folkhemmet och jazzen (2004)* och *Reading the Euro, Kulturstudier i Sverige, Consuming Media samt Culture Unbound (samtliga 2007)*. Artikeln bygger på erfarenheter från ACSIS och dess nationella styrelse.

trots god vilja och vackra ord om kulturens ökande roll och vikten av att överskrida gränser har tvärvetenskaplig kulturforskning svårt att göra sig gällande i det nya forskningspolitiska landskapet. Det handlar om flera samverkande problem som här ska utredas i tur och ordning. Med start i kvalitetsmätandets allmänna problematik diskuteras hur man bör behandla publicering, externa anslag, undervisning, samhällskontakter och miljöbygge, och till sist sätts fokus på sätten att bedöma tvärvetenskaplig forskning. Åtskilligt har redan skrivits om dessa frågor av många andra, och jag avstår från någon översikt över debatten. På varje punkt ges istället konkreta förslag till vad universitet, forskningsråd och andra anslagsgivare bör göra för att förbättra läget.

Sammanlagt blir det *tjugo principiella punkter*, fördelade i ett antal block kring olika teman.

Kultur blir allt viktigare. Så heter det åtminstone ofta i en rad sammanhang, vare sig det rör management, regional tillväxt, europeisk integration, medietrender eller ungdomars konsumtionsmönster. Samhället tycks stadigt "kulturaliseras", vilket sätter frågor om upplevelser, identitet, smak, estetik och design på allt fler dagordningar. Vad som egentligen är sant i alla dessa föreställningar är mer ovisst, och kultursektorns egna kärnområden får inte sällan se sina resurser krympa. Men likafullt är trenden tydlig, och den slår också in i forskningsvärlden, där kulturvetenskaper, kulturforskning och kulturstudier förs fram som honnörsord av universitet och forskningsråd på svenska och internationella arenor. Samtidigt har kulturforskare tydliga svårigheter att formulera och föra fram en framåtriktad syn på hur utvecklingsmöjligheterna bäst ska tas till vara. Å ena sidan klagar forskare på myndigheters ohemula krav som inte respekterar grundforskningens frihet. Å andra sidan

klagar forskningspolitiker på humanisters notoriska oförmåga att mäta nyttan med vad de håller på med.

KVALITETSFRÅGOR

En serie vågor av kvalitetsmätande sköljer in över universiteten. Det gäller att bevisa sitt berättigande för att få vara med och dela på de begränsade resurser som står till buds. Hävdvunna auktoriteter – från poliser och politiker till läkare och lärare – har allmänt tvingats legitimera sin existens. Samtidigt har universitetens expansion och differentiering överlastat fördelningsapparaten, vilket tvingar fram förvecklade mätsystem. Intrikatare tvärvetenskapliga relationer leder också till att man behöver fakultetsövergripande mått.

Det är rimligt att ingen längre kan vila på hävdvunna lagrar. Medborgarna har rätt att få insyn i vad som motiverar hur gemensamma resurser används. Att sådana bedömningar förs upp till ytan i stället för att stängas in i låsta korridorer gör kunskapsproduktionens villkor mer genomskinliga, vilket är en demokratisk vinst som ofta också kan gynna bra och ny forskning på bekostnad av annat som överlevt sig själv.

Samtidigt är det viktigt att värna om kunskapssökandets relativa självständighet. Om forskningen ska fungera väl behöver den få följa sina egna normer. Vetenskaplig kvalitet bör därför förbli huvudkriteriet, och måste upprätthållas av forskarsamhället självt. Där har universitetsväsendets senaste resursfördelning utredning RUT2 (SOU 2007:81) en klar poäng, som också har brett samhälleligt och politiskt stöd. Ingen vill ha ett system som i de klassiska diktaturer där externa önsknings från påvar, politiker, profitö-

rer eller andra potentater får bestämma hur vetenskapen ska tänka. Genom att ha en tydlig autonomi kan forskare framträda med en egen och vetenskapligt formerad röst som just därför blir oundgänglig i samhällsdebatten, medan utifrånstyrda jasägare knappast fyller något samhällsligt behov. Därför är kritisk självständighet en central nytthet!

Så lyder principerna, men i vardagspraktiken krävs en känslig balansgång mellan samhällsnytta och vetenskaplig excellens, och över huvud taget mellan externa och interna kriterier. Varje vetenskapsområde har under en lång process utvecklat sina specifika former för forskning, offentliggörande och kvalitetsvärdering. Samtidigt har staten och universitetsledningarna skäl att söka metoder för att även jämföra områdena inbördes. Där är läget idag oklart, och argumenten böljar fram och åter.

MÅTTJAKT

Av tradition är det naturvetare, medicinare och tekniker som har kortast väg till makthavarnas öron. De har utvecklat kvantitativt välsmorda system för statusmätning, med vetenskapliga tidskriftsartiklar som generellt växelmynt. Tyvärr har denna metod inte riktigt bra relevans för humaniora och samhällsvetenskap, och där förhandlas därför om möjliga växelkurser eller rentav globala valutor. Olika vetenskaper har odlat fram olika kunskapskulturer, och när de ska jämföras inbördes saknas gemensamt giltiga och erkända skalor att samsas om.

Medan rektorerna kan ha en tendens att till varje pris vilja finna enklast möjliga mått och därmed vara extra lyhörda för den naturvetenskapliga modellen så

brukar de olika fakulteterna försöka förmedla sina skiftande lokala traditioner och ideal. Det skapar ibland gnissel i maskineriet och man anar på sina håll en maktstrid mellan dessa nivåer när det gäller att värdera styrkeområden och skriva strategiska planer.

Ett problem är naturvetenskapernas dominans i flera led. Både allmänhetens och politikernas bild av forskning är starkt vinklad åt deras håll, och de normer som styr tenderar att hämtas därifrån. Inte sällan avkrävs också humanister och samhällsvetare än starkare nyttobevis än naturvetarna. Kärnfysiker lyckas exempelvis framgångsrikt försvara att hundratals miljoner till enskilda kostsamma projekt med att de hyser en ren nyfikenhet på verklighetens gåtor, medan samma grundforskningsargument aldrig skulle accepteras för lika storskalig forskning om samhälle och kultur. Där förväntas på ett helt annat sätt enkla nyttokalkyler, kanske för att sådan forskning ofta på ett mer igenkännbart sätt handlar om människors vardag medan dagens nukleära forskning endast genom led av popularisering kan göras begriplig, eller för att naturvetarna kan rida på en aura av korrekt vetenskaplighet som garanteras av teknologins uppenbara effekter på samhällsutvecklingen.

Men det vore förödande om enbart räknenissarnas behov fick styra hur universiteten utvecklas. Kulturforskarna själva måste gemensamt arbeta fram egna förslag till hur de vill bedömas. Först då kan beslut att styra medel efter prestation vinna erkännande – och få önskade konsekvenser i form av höjd kvalitet.

Nu finns det tyvärr rätt få kanaler för en sådan diskussion. Det finns dock ett nätverk för svenska kulturforskare, som organiseras av ett nationellt centrum med namnet *Advanced Cultural Studies Institute*

of Sweden (ACSIS, www.acsis.liu.se). Detta är förlagt till Linköpings universitet i Norrköping men har verksamhet som når ut till landets alla kulturforskande miljöer. Där har också dessa forskningspolitiskt centrala nytto- och kvalitetsfrågor ventilerats, dels på de bägge stora rikstäckande konferenser som organiserats, dels av ACSIS styrelse med en företrädare för varje universitet. Från alla håll strömmar där in rapporter om väldigt likartade trender och problem vid alla lärosäten, och det är därför dags att samla sig till en gemensam ansträngning att finna bättre lösningar än dem som idag tyvärr florerar.

För det är viktigt att framgång mäts på sätt som accepteras av de berörda, särskilt om måtten ska användas för att fördela framtida resurser. Kriterier som oförberett lanseras skapar orättvisor som skadar förtroendet mellan styrande och forskande. Alltför enkla nyckeltal inbjuder till manipulationer som kan motverka de kreativa ansatserna, då de ju inte bara mäter vad som är gjort utan styr också upp framtida verksamheter. Vet man exempelvis att artiklar bara räknas i vissa tidskrifter så undviker man gärna de andra, och om bara en sorts externa anslag ger poäng så är det lika bra att sluta öda tid på att odla andra kontaktnät. Därför måste måtten väljas med stor omsorg.

Två framgångskriterier har seglat fram som centrala: publicering och externa medel. Såväl RUT2 som vedertagen praxis bland svenska och europeiska forskningsfinansiärer (exempelvis det europeiska forskningsrådet ERC) låter vetenskaplig publicering och externa anslag väga tyngst när resurser ska fördelas. Bägge kriterierna ges dock vanligen en rätt snäv tolkning. Dels värderas enbart artiklar i de internationella tidskrifter som

råkar finnas registrerade hos Thomson. Dels är det endast anslag från främst Vetenskapsrådet och möjligen ett par andra källor som riktigt räknas. Bägge har sitt berättigande, men ingetdera räcker till. En större komplexitet och mångfald måste bejakas. Dels behöver båda skalorna förfinas – måtten på inflöden i form av externa medel och på utflöden i form av publicering måste ta hänsyn till kulturvetenskapernas kunskapsvillkor. Dels behöver dessa två skalor kompletteras av ytterligare minst tre andra kvalitetsdimensioner som är helt oundgängliga om man ens någorlunda korrekt ska fånga vad som kännetecknar en excellent miljö. Låt oss ta en sak i taget.

UTFLÖDEN

Ett allmänt respekterat och tveklöst centralt kvalitetsmått är *utflödet* i form av olika former av *vetenskaplig publicering*. Där betonas i dagens Sverige nästan enbart artiklar i erkända internationella tidskrifter, varmed som regel avses sådana som ingår i vissa amerikanska databaser, främst Thomson ISI Web of Science. En fördel med detta förfarande är att man får tillgång till en väldigt standardiserad form: en sådan artikel kan förutsättas ha ett ganska givet omfång och en redan säkrad kvalitetsnivå, vilket gör texterna jämförbara även mellan helt olika forskningsfält. Börjar man även räkna med böcker och andra former blir det genast svårare att avgöra om en sådan publikation verkligen är ens tillnärmelsevis jämförbar med en annan.

Dessutom löser det problemet med att mer kvalitativa graderingar är arbetskrävande. I ett läge när hela sakkunnigförfarandet är i kris genom överbelastning i

behandlingen av ansökningar om både tjänster och projektanslag vore det bekvämt att kunna åka snålskjuts på peer reviews som andra redan gjort, i detta fall erkända tidskriftsredaktörer och deras lektörer.

Ändå är konsekvenserna av ett så en-dimensionellt mått högst problematiska, inte minst på kulturforskningens område. Thomson passar hyggligt bra för medicinare och naturvetare men bland humanister och även samhällsvetare ser publiceringsmönstren annorlunda ut. Det är exempelvis slående att där jämföra måtten för storheter som Bourdieu, Butler eller Habermas med dem som utdelas åt naturvetare: då ska man finna att uppemot ett hundratal svenska medicinare med god marginal klår humanisternas och samhällsvetarnas största stjärnor, vilket antyder att något inte riktigt fungerar i detta mätande och gör måtten oanvändbara. Det finns många goda skäl varför publiceringsmåtten helt enkelt måste överskrida Thomsons trånga ramar.

1. Thomson och andra liknande databaser har inte med *alla tidskrifter* som är refereebaserade och vetenskapliga. Dels har täckningen för *humaniora och samhällsvetenskap* länge varit svag, även om det verkar på väg att förbättras. Det råder en tydlig *eftersläpning* som missgynnar relativt nyare tidskrifter med hög kvalitet och innovationskraft. Där finns också en *disciplinär bias* som har problem att täcka in tvärvetenskapliga gränsområden. En uppgift bör därför vara att se till att de tongivande tidskrifterna på våra kulturforskningsfält faktiskt räknas med. I Thomson återfinns exempelvis amerikanska *Cultural Studies* men inte tio år yngre *European Journal of Cultural Studies*, trots att den

- är minst lika "seriös" och kvalitetsgaranterad. Det kan även ha att göra med ytterligare en skevhet i urvalet: en tydlig *anglocentrisk hegemoni* som gör att långt fler etablerade amerikanska titlar finns med än franska, tyska, spanska eller kinesiska, för att inte tala om nordiska. Ska man nu mäta internationella tidskrifter borde måtten ge full likvärdighet åt olika språkområden och länder.
2. Även för humanister är naturligtvis internationell publicering på engelska en viktig presentationsform, som vi faktiskt behöver bli bättre på. Men just humanister (och i viss mån även samhällsvetare) har ibland legitima skäl att dels vilja hålla sig till det egna språket och dels vända sig till en läsekrets som delar vissa av de kulturella referensramar som man analyserar. Den specifika kulturella kontexten är så radikalt mer avgörande här än på naturvetarsidan. Visst bör kulturforskare trots detta *också* vända sig ut i ett globalt samtal. Mer internationalisering behövs absolut bland kulturforskarna, och även lokalt och regionalt orienterad forskning behöver föras ut internationellt. Men det kan inte vara det enda viktiga publiceringskriteriet. Det blir djupt orättvist om bara briter och amerikaner får rätt att på sitt eget modersmål och primärt för sina landsmän kunna beskriva och tolka litteratur, sånger, sedvänjor och andra lokalt förankrade kulturfenomen. Värdet av den nordiska kommunikationen får inte underskattas, och det vore fatalt att inte alls värdesätta *nationell publicering på det egna språket*. En tanke vore därför att skilja publiceringsmått från internationaliseringsmått, alltså så att publicering mäts även om den är på svenska

men att internationell publicering liksom andra internationella uppdrag (kommittéer, konferenser, refereeuppdrag etc.) kan ge tilläggspoäng.

 3. Medan naturvetarna som regel bara publicerar Thomsonartiklar har humanister för vana att i mycket högre utsträckning publicera *böcker* i form av monografier eller antologier, som kan vara minst lika gediget redigerade och författade som tidskriftsartiklarna. Det är en viktig förklaring till att kulturforskningens "stora namn" hamnar så lågt i tabellerna. Böcker är förstas mycket svårare att jämföra eftersom de kan ha så skiftande karaktär i omfång och kvalitet. Ändå måste man finna sätt att väga in dem och låta dem väga tyngre än artiklar, förutsatt att de klassificeras som vetenskapliga. Medicinare brukar därtill lista dussintals författarnamn under varje artikel, vilket ger var och en skyhöga poäng. På våra områden är man oftast ensam författare, eller ett par stycken. Det finns därför anledning att i jämförelserna *vikta ner publikationer med flera författare* i motsvarande grad.
 4. En diskussion har också förts om hur man kan ta hänsyn inte bara till mängden och omfattningen av egen publicering utan också till hur det *används*: hur ofta ens verk citerats av andra, och gärna också hur mycket det lånats ut vid bibliotek. Här kan Thomson erbjuda vissa siffror, medan annat saknas. Det blir också ett dilemma med "negativ citering", alltså när författare citeras ofta som avskräckande exempel. De får då höga citeringsindex men vad säger det om deras kvalitet?
 5. Visst är rent vetenskaplig publicering högprioriterad, men inte minst svensk kulturforskning har ett stort värde i att

vara så tydligt förankrad i vardagslivet och det offentliga samtalet. Det gör ibland resultaten mindre attraktiva för USA-tidskrifterna men desto mer relevanta för samhället, vilket i sig också kan utgöra en inomvetenskaplig resurs. Utåtriktad svensk publicering i dagspress eller på vanliga förlag gör oss samhällsnyttiga och ingår därtill som vetenskaplig strategi för att kritiskt pröva gränser mellan konst, vetenskap och politik. Ett ensidigt Thomsonberoende fördjupar det gap mellan vetenskap och det övriga samhället som kulturforskningen på flera sätt söker överbrygga. Det bredare kretsloppet där denna forskning är i hög grad närvarande måste därför uppvärderas, då det dessutom behövs för att försvara forskningens breda demokratiska legitimitet. Därför behövs någon form av mått på *genomslag i samhället och offentligheten*.

Vid bland annat Umeå universitet har man skraddarsytt måttsatser som ska ta hänsyn till de normala rutinerna inom forskarens vetenskapsområde, exempelvis låta humanistiska artiklar generera mångdubbelt fler poäng än medicinska eftersom poängtalet beror på hur sällsynt prestationen är, eller att införa viktade mått även för böcker, även om de valda kvot-talen då ofta med viss rätt kritiserats.

INFLÖDEN

Somliga vill att internationell publicering ska betyda allt, men lyckligtvis brukar man oftast vidga blicken åtminstone en aning, och som en andra dimension lägga till *inflöden* i form av *extern finansiering*. Forskning är ju inte bara publicering, och

graden av extern forskningsfinansiering kan ge goda indicier på vetenskaplig framgång. Främst viktas därvid projektanslag från Vetenskapsrådet, som hanterar alla vetenskapsområden och därmed tycks vara en pålitlig nivå-mätare. Men återigen finns här problem om denna dimension reduceras på ett alltför enkelt vis.

6. Humanister och samhällsvetare har väsentligt svårare att få externa anslag än naturvetarsidan. Det finns färre källor och söktrycket är därför mångdubbelt högre. Man kan argumentera för indikatorer för *relativ framgång* som låter den större konkurrensen göra varje erhållet anslag mer värt än på andra fakulteter, ungefär som man provat med mått på internationell publicering. Kanske borde till och med ansökningar som får höga betyg men stupar på målnöret ge tröstpoäng, då de ändå visar en högkvalitativ framåtvilja?
7. Visst är VR-anslag välkomna, men all högkvalitativ verksamhet passar inte för just den typen av finansiering. Man måste också kunna se och premiera anslag från *andra råd och stiftelser*, liksom inte minst *nordiska, europeiska och andra internationella* medel som därtill samtidigt ger indicier på internationell orientering. Man kan inte stirra sig blind på ett fåtal källor bara för att de råkar passa för jämförelser mellan fakultetsområden. Liksom när man väljer Thomsonartiklar som enda publiceringsmått så har fokuset på VR som mått på attraktionskraften för externa medel tydliga fördelar. Dels ger det en standardiserad jämförbarhet över alla vetenskapsområden. Dels är det bekvämt att luta sig mot andras redan genomförda gallring, vilket sparar dyrbar värderingsmöda. Men priset är tyvärr

alldeles för högt för att man ska nöja sig med bara detta, för om resultatet helt skjuter vid sidan av målet är det ju ändå en tämligen meningslös övning.

8. Man bör heller inte glömma bort helt andra typer av externa anslag för forskning, från *kommuner, företag, organisationer* eller andra uppdragsgivare som samtidigt bevisar hur forskare uppfyller universitetens så kallade tredje uppgift: kontakten med det omgivande samhället. I vissa sammanhang kan sådana medel viktas ner till förmån för anslag från de mest ledande grundforskningsfinansiärerna, men att helt strunta i dem vore inskränkt. Det avgörande är *vilken typ av verksamhet medlen används för*, och när det handlar om kvalificerad grundforskning spelar pengarnas källa mindre roll.
9. Därtill gäller det att inte bara se på senaste årets resultat, utan *ackumulera utfallen* längre tillbaka. RUT2 gör bara en del av fakultetsanslagen beroende av resultaten under en flerårig period. Universitetsledningar har däremot ibland valt att drastiskt låta senaste året betyda allt vid tilldelningen av nytillskotten. Det skapar en dysfunktionell ryckighet i planeringen, då framgång inte alltid kan inkalkyleras i någon helt jämn ström.

TRE ANDRA FLÖDEN

Men externa medel och vetenskaplig publicering räcker inte till som kvalitetsmått. Minst tre andra dimensioner behöver också läggas till för att fånga vad som kännetecknar en framgångsrik kunskapsproduktion. Dimensionerna motsvarar de andra huvuduppgifterna för universiteten, vid sidan av forskningen. Vid sidan om

vetenskaplig forskning har universiteten kvalificerad *utbildning* som sitt andra huvudmål. Här finns redan rätt väletablerade mätinstrument, som RUT2 ytterligare vill förbättra.

10. Det är viktigt att *undervisning, handledning, kursutveckling och läromedelsproduktion på alla nivåer* viktas in i helhetsbedömningarna av såväl individer och grupper som institutioner och hela universitet. Denna uppgift spelar på flera vis in i den vetenskapliga kunskapsutvecklingen och är flera avseenden faktiskt en integrerad del av denna. Genom pedagogiska insatser skärper forskare sin egen förståelse, och får tillgång till yngre generationers nya kunskaper och perspektiv.

Högskolorna har av hävd en tredje uppgift som rör *samverkan med det omgivande samhället*. Excellens och samhällsnytta är två inte alltid förenliga kriterier, även om de i vissa avseenden kan stärka varandra. En balans behöver utvecklas som utgår från kunskapsproduktionens förutsättningar och ser samhällskontakterna som ett fruktbart medel för denna.

11. Kriterier behöver utvecklas som belönar *populärvetenskaplig och journalistisk publicering och mediemedverkan* – inte bara rent inomvetenskapliga sammanhang. Att internationella tidskrifter är hyggligt likformiga gör dem rätt jämförbara, men det är betydligt svårare med böcker och populärare genrer. Ändå behöver de också finnas med i bilden, då denna utåtriktade kommunikation inte kan reduceras till en sekundär bisak utan bidrar till forskningens egen utveckling av samhällsrelevanta idéer.

12. Det finns därtill en lång rad *andra former av samhällskommunikation* som behöver uppmärksammas, såsom uppdrag, konferenser eller dialoger med specifika grupper. Det är svårt att avgöra hur sådana aktiviteter ska vägas mot varandra, men ändå är detta ett viktigt kriterium för hur forskningsresultat faktiskt sprids och används.

Därmed har man nödtorftigt täckt in de vanliga tre huvuduppgifterna som högskolan brukar tilldelas. Ändå återstår ytterligare en dimension. Det kan nämligen finnas skäl att inte enbart se till in- och utflöden utan även gå in på hur varje vetenskaplig miljö fungerar internt som kollektiv.

13. Kollektivens insatser för att skapa och upprätthålla *kreativa miljöer* skulle utarmas om man enbart räknade på de excellenta individernas personliga prestationer. Naturligtvis bör en väl fungerande intellektuell och social miljö resultera i publikationer och annat som de tidigare måtten mäter. Men det behövs också drivkrafter för forskare att engagera sig i den gemensamma verksamheten och inte enbart putsa på sina personliga CV. Kvaliteten på högre seminarier och forskningssamarbeten bör också få spela roll för vart nya resurser styrs.

KORSDRAG

Universitetens uppgift att skapa och förmedla kunskap genom forskning, utbildning och kommunikation måste utvecklas i komplexa samspel där ingen aspekt marginaliseras. Därför behövs ett väl fungerande förhandlingsspel mellan forskar-

grupperna och ledningarna för institutioner, fakulteter och universitet. Blir de rådande kvalitetskriterierna alltför snäva kommer forskarna att anpassa sig och försumma det som ändå inte spelar någon roll för kommande medelstildelning, och så tynar verksamheterna på sikt bort genom att de kreativa miljöerna enkelriktas och fragmenteras.

Ett omtalat problem är att etablerade mått tenderar att belöna traditionellt inriktade seniora forskare med sin storhet bakom sig, men missar banbrytande yngre forskares mer *innovativa excellens*. Det är i högsta grad fallet för kulturstudiernas experimentfält och andra liknande gränsområden. Därför är det extra viktigt att bryta konservatismen vad gäller mått för publicering och externa anslag.

Vad är egentligen vetenskaplig kvalitet och nytta för samhället, och hur kan de mätas? Bra vetenskap är för några att ackumulera säkra data, för andra att utveckla originella modeller, för åter andra att förtäta förståelsen av världen. Och olika grupper värderar samhällsnyttan högst olika. För näringslivet handlar det om lönsamhet och konkurrenskraft, för statliga myndigheter om sådant som hållbar tillväxt och integration, för enskilda medborgare kanske om identitet, nyfikenhet eller livskvalitet. Kulturforskningen bidrar på alla dessa områden. Det kan handla om att underlätta kommunikation och förståelse mellan grupper, sammanhållning över gränser, tillit och mening. Men det kan också handla om att kritisera konventioner och maktstrukturer som blockerar för andra människors livsmöjligheter.

Kunskap handlar både om att ge praktiskt förenklande svar och att resa frågor som komplicerar sådant som man normalt och fördomsfullt trodde var självklart. De

två sidorna behöver varandra i en fortskridande pendelrörelse. På ett mer konkret plan stöttar vi forskare samhällsinsatser för att överbrygga klyftor, ena samhällen och genomföra planer, men vi behövs också som slaven på triumfvagnen, som sår tvivel och angriper de vackra fasaderna. På sikt gör den funktionen samhället bättre och starkare, även om andra aktörer på kort sikt kan finna den högst irriterande.

14. Jag tror inte att det finns någon "lagom" nyttighet eller "lagom" kritik: ingen neutral punkt som alla bör eftersträva. Istället krävs att forskningssystemet tål en motsättningsfylld ambivalens med en mångfald av olika finansieringsformer och perspektiv i kritiskt samspel med varandra, snarare än att bredda en gyllene medelväg. Å ena sidan behövs ansträngningar att göra kritiken nyttig, alltså att se till att kritiska perspektiv och autonom grundforskning förtydligar sin oundgängliga roll för samhällsutvecklingen. Å andra sidan behöver samtidigt också hela nyttokravet kritiskt nagelfaras. Båda dessa diametralt åtskilda argumentationer behövs. Nyttokritiken kan vara synnerligen nyttig, samtidigt som det ofta är just kritiken som gör den kritiska forskningen verkligt nyttig och meningsfull för samhällets utveckling! Det lär vara svårt för *samma* forskare och forskningspolitiska debattörer att *samtidigt* fullt ut göra bäggedera: nyttiggöra kritisk forskning och kritisera nyttiggörandet. Men om inte bägge positionerna tillåts spela ut mot varandra och begränsa varandras anspråk riskerar var och en av dem att urarta, med problematiska konsekvenser.

15. Att överföra sådana grundläggande värddimensioner till mätbara storheter är ingen enkel sak. Kvalitet beror ytterst alltid på sammanhanget: kvaliteten *för vad*? Det behövs därför olika kriterier beroende på syftet. En lösning kunde vara att utveckla flera olika skalor som kunde ges varierande inbördes vikt beroende på om det gäller en projektansökan, en jobb tillsättning eller en utvärdering av en institution eller ett helt universitet. I ett fall kan internationell publicering väga tyngre, i ett annat sammanhang kan delaktighet i att bygga forskargrupper viktas upp.

För denna typ av övergripande forskningspolitisk reflektion behöver forskare med skiftande bakgrund mötas och konfrontera varandras erfarenheter. ACSIS är en sådan arena där samtal förs över såväl geografiska som ämnesmässiga gränser. Några års livaktigt nätverkande bland kulturforskare har gjort det uppenbart hur många av problemen som är gemensamma och som därför förtjänar att uppmärksammas mera.

På kulturstudiernas fält blir det tydligt hur transnationellt orienterad tvärvetenskap och nationell samverkan är fantasiskt kvalitetshöjande tillgångar som har tydliga problem att rättvist erkännas av belöningsssystemen. Att radikalt förbättra dessa villkor skulle vara ett synnerligen klokt och lönsamt sätt att förena excellens, nytta och innovationskraft!

ÖVERSKRIDANDEN

Tvärvetenskaplighetens problem förtjänar en särskild analys. En öm punkt är sätten att bedöma ansökningar, vilket är tillfäl-

len då ämnesgränserna brukar hårdbevakas. Det behövs en ny medvetenhet och nya rutiner utifrån några grundprinciper som Vetenskapsrådet borde stadfästa, att tillämpas av råd, stiftelser och universitet som delar ut medel och tillsätter tjänster.

En tendens i yngre kulturforskning är överskridandet av ämnesgränser. Nyare analyser av olika kulturella mediefenomen sätter in textanalyserna i socialhistoriska kontexter och förenar därtill tolkningar av ord, bilder och musik – precis som de digitala medierna hybridiserar genrerna i infotainment och multimedier. Så kallad "intersektionell" forskning om kulturella identiteter för likaså numera samman perspektiv på genus, klass, etnicitet och ålder. Allt detta har ökat samspelet mellan forskningsriktningar som förut odlades åtskilt.

Liksom kultur har även tvärvetenskap tagit klivet från en marginell enklav till ett omhuldat honnörsord. Det sägs allt oftare att tvärvetenskap behövs för att lösa olika aktuella samhällsproblem och forskningsfrågor för vilka de traditionella ämnen inte räcker till. För forskarna själva utgör detta inget stort problem, utan ger för det mesta impulser till ett välkommet nyskapande.

Även i universitetens och forskningsfinansiärernas programskrivningar framhävs ofta det som går på tvären. Nya storinstitutioner bygger strategiska kombinationer som uppluckrar disciplingränserna. Inte minst framhävs just tvärvetenskap på ett europeiskt plan av både EU (med sjunde ramprogrammet och det nya Europeiska forskningsrådet) och ESF (European Science Foundation).

Medan EU borrar hål i mellanstatliga murar tär globalisering, kulturmöten och digitala medier på disciplingränserna. Helga Nowotny, Peter Scott och Michael

Gibbons tecknade i *Re-thinking Science* (2001) bilden av en övergång från "mode-1", där varje disciplin utvecklas för sig och bara samverkar i marginalen, till "mode-2", där nyttokraven utifrån tvingar fram samverkan på tvären. Denna utgår inte som hittills främst från traditionella ämnens mångvetenskapliga samverkan, utan växer på friare sätt fram i gränslanden: Nowotny m.fl. talar om transdisciplinär snarare än interdisciplinär forskning.

Tvärvetenskap är kanske på väg att bli mer regel än undantag i det framväxande universitetssystemet. De nya högskolorna upprättar ofta bredare miljöer, Linköpings universitet har sedan snart trettio år sina inspirerande tematiska institutioner, men även på de äldsta universiteten ger institutionssammanslagningar upphov till inte bara administrativa utan också vetenskapliga synergieffekter.

Men tyvärr ligger några tunga hinder i vägen och blockerar. Så mycket av universitetsvärlden är ännu bunden till de traditionella "mode 1"-fällorna. Såväl fakulteter som forskningsråd är fortfarande oftast indelade i huvudsak efter disciplingränser. Det finns säkert en utbredd vilja till gränstrafik men de som sköter resurstilldelningen vaktar ännu gamla gränsmurar som effektivt bromsar, särskilt när det gäller större programslag av olika slag.

Den besvärligaste bromsklossen rör hur forskning bedöms. Evalueringsproblemen måste helt enkelt lösas om inte den disciplinära tvångströjan ska hämma ett nödvändigt nytänkande inom kulturforskningen. Forskarnas och samhällets gemensamma intresse av tätare samverkan mellan ämnen kolliderar gång på gång med bedömningsmekanismernas snävhet. Visst behöver man även bland tvärvetare skilja agnarna från vetet i fördelningen av

begränsade resurser, men det duger då inte att tillämpa mätinstrument för traditionella ämnesdiscipliner, och exempelvis bara addera dem till varandra när flera ämnen samverkar. Även bland nydanande överskridare utanför etablerade disciplinordningar behöver kvalitet bedömas, men man måste därvid söka nya metoder som inte endast lägger samman disciplinbundna kompetenser och kriterier utan även förmår värdera själva tvärhetens egenart, som inte låter sig reduceras till summan av de samverkande ingredienserna.

ANGLOSAXISKA

EXEMPEL

Ett brittiskt forskningsprojekt med bland andra Andrew Barry, Georgina Born och Marilyn Strathern har ingående granskat de tvärvetenskapliga problemen. Deras slående resultat ska snart publiceras, och Born gav en försmak vid sommarens stora europeiska kulturstudiekonferens "Inter", som arrangerades i Norrköping av ACSIS (se även Barry m.fl. 2008). Born med flera har analyserat ett urval brittiska och amerikanska projekt som exempelvis rört miljö och klimat, IT-industrin, konst och vetenskap samt bioteknologins samhällskonsekvenser. Där samverkade alltså tekniker, naturvetare, samhällsvetare, humanister och konstnärliga forskare i skiftande kombinationer.

Det förekom tre huvudtyper av tvärvetenskap. (1) Syntetiserande projekt som adderade perspektiv och forskare som tydligt togs från olika discipliner. (2) Hierarkiska projekt där ett ämne lånade vissa specialkompetenser åt ett annat ämne, med fast uppdelade arbetsuppgifter. (3) Överskridande projekt som bröt mot eta-

blerade disciplinränder och utarbetade nya, tvärgående kunskapsformer. Denna tredje modell tycks bli allt vanligare, och den ger upphov till nya former av fördjupad tvärvetenskaplighet som inte kan reduceras till summan av ett antal tidigare ämnen och därför inte heller kan evalueras utifrån additiva ramverk.

Born såg detta i ljuset av "mode-2"-tanken, men med en reservation. Nowotny och Gibbons ser ett växande nyttokrav utifrån som främsta förklaringen till förändringarna, så att tvärvetenskapen alltså hänger samman med universitetens minskande autonomi.

Born med flera visar istället att den radikalare tvärvetenskapen lika väl växer fram på fält som tvärtom försvarar kunskapssökandets autonomi gentemot alltför starka utifrånkrav. Disciplinränder korsas för att skapa kunskap som inte kan reduceras till instrumentella nyttoperspektiv och det sker för att forskare själva känner behov av nytänkande samverkan, långt oftare än som svar på politiska, ekonomiska eller sociala uppdragsgivares behov. Vetenskapens och universitetens autonomi kan därför förenas lika mycket med tvärvetenskap som med disciplinbunden forskning.

De brittiska och amerikanska exemplen visade att även mycket framgångsrika och excellenta forskningsprojekt stötte på stora problem när det kom till bedömning för att få resurser. Systemen för finansiering, utvärdering och andra bedömningar har en kronisk oförmåga att hantera tvärvetenskap.

Ett vanligt grepp som nästan alltid slår fel är att man även för överskridande projekt väljer att tillsätta ett par sakkunniga som representerar var sin berörd disciplin. Om de inte råkar ha gedigna egna erfarenheter av tvärsamarbeten kommer de då

ofelbart att sakna sitt eget ämnes specifika fördjupning, och så faller en innovativ ansökan som skulle förtjäna ett bättre öde.

För Born med flera är alltså bedömningssystemen akilleshälen för akademins sätt att hantera tvärvetenskap. De förordar därför att man moderniserar dessa system och ser till att ta fram expertkompetenser som inte bara återskapar de etablerade ämnena med sina inbördes gränser utan som kan förhålla sig till nyskapande gränsgångare på deras egna villkor. Bara så kan tvärvetenskap bli mer än ett tomt honnörsord.

SVENSKA EXEMPEL

De internationella förhållandena gäller i högsta grad också här i Sverige. Visst kan enstaka mindre tvärvetenskapliga projektansökningar nå framgång, men särskilt för större satsningar slår bromsklossarna till. Det är exempelvis ingen slump att inget av de stora program som Riksbankens Jubileumsfond hittills beviljat anslag har en överskridande tvärvetenskaplig ansats. Antingen rör de sig inom var sin snävare fälla, genom att additivt låta språkvetare, statsvetare, ekonomer eller arkeologer samverka utan att egentligen skapa något gemensamt mer än summan av de väldefinierade beståndsdelarna. Eller också låter de hierarkiskt en disciplin få underordnat bistånd av någon annan, utan att detta leder in till den mer nyskapande tvärvetenskapens gryende kunskapsfält.

Ett annat aktuellt exempel rör en Göteborgsansökan om en västsvensk forskarskola i kulturstudier. Utan att ta ställning till om den i sig förtjänade stöd eller ej är det dystert talande att se de argument som restes mot den av de två sakkunniga bedömarna. Betygen var höga, men på några

punkter gavs kritik som i hård konkurrens naturligtvis sänkte ansökan.

En bedömare klagade över att ämnet konstvetenskap inte fanns med, och att forskarskolan genom sitt fokus på samtidskultur skulle negligera de historiska perspektiven, vilket gav lågt betyg för "ämnesrelevans". Synpunkterna är alls inte ovidkommande, men deras yttersta konsekvens är att omöjliggöra alla överskridande tvärvetenskapliga ansökningar, förutom enkla additiva eller hierarkiska samarbeten mellan ett par ämnen. För varje pool av ämnen kan man nämligen alltid finna någon riktning som råkat hamna utanför. Om detta är skäl nog att stoppa en ansökan så måste i princip *alla* ämnesområden alltid finnas med, vilket gör alla sådana försök urvattnat meningslösa.

Om ansökan haft med historiker och konstvetare kunde Vetenskapsrådet ha råkat ge bedömningsuppdraget till en filosof eller en språkvetare, och vips hade man fått ett utlåtande som beklagade att dessa lika livsviktiga ämnen inte fanns representerade. Och det är påfallande att med dessa kriterier skulle till exempel det banbrytande brittiska Centre for Contemporary Cultural Studies (CCCS i Birmingham, 1964–2002) också ha avfärdats, då det också saknade konstvetare och hade "samtida" i namnet. Man kan förstå att sakkunniga värnar om sina egna ämnen, men de borde lyfta sig över egenintresset och inse vilka konsekvenser ett sådant handlande har för tvärvetenskapens möjligheter.

Den andra sakkunniga varnade för att den tvärvetenskapliga ambitionen riskerade att andra universitet inte skulle respektera forskarskolan, och menade att mötesplatser skulle reserveras för disputeerade forskare och inte släppa in doktoran-

der. Detta innebär ett totalt underkännande av den temaforskning som sedan flera årtionden bedrivs lyckosamt vid bland annat Linköpings universitet eller vid Umeå universitets genusvetenskapliga forskarskola. Anslagsgivare som inte är principiellt emot tvärvetenskap utan tvärtom påstår sig stödja den borde därför underkänna denna typ av utlåtanden och se till att vända sig till mer initierade sakkunniga.

Kulturforskare i ACSIS omfattande nätverk har likaså gång på gång drabbats av likartade svårigheter. Exempelvis tycks råden och stiftelserna ha en fäbless för att anlita statsvetare så snart en ansökan är lite mer övergripande. Det kan i vissa fall passa, men långtifrån alltid, särskilt om man då väljer en statsvetare som saknar all förståelse och kunskap om tvärvetenskapliga kulturstudier. När ACSIS sökt egna infrastruktur- och programmedel har just detta ofta hänt, med det förutsägbara resultatet att den sakkunnige skakar på huvudet och inte förstår någonting av ansökan. Samtidigt som de brobyggande initiativen varit oerhört lyckade och mött stor entusiasm ute bland landets alerta kulturforskare har det varit mödosamt att försöka skrapa ihop ens minimala basresurser. Lokal samverkan kan ibland få stöd när ett universitet vill samla sina krafter, och nationella initiativ kan backas upp om de håller sig inom vedertagna ämnesgränser. Men vill man på en gång samverka såväl nationellt som tvärvetenskapligt stöter man på dubbelt motstånd, hur bra och uppskattade aktiviteterna än är.

Exemplen kan mångfaldigas. En ansökan från pedagoger, medie- och kulturforskare om bildning och demokrati gick till en statsvetare som inte kände igen sig och därför avstyrkte. Förmodligen inbillade man sig att det måste vara en statsve-

tare så snart man nämner demokrati, trots att man därmed helt nonchalerade vilka ämnen som faktiskt var inblandade i ansökan. Och det finns mängder av ansökningar som fått utlåtanden där sakkunniga säger sig vara skeptiska till tvärvetenskap över huvud taget, vilket direkt bryter mot anslagsgivarnas egen policy och därför aldrig borde tillåtas få väga in i beslutet.

Kanske vill anslagsgivarens tjänstemän eller ansvariga redan från början avslå dessa ansökningar, och så väljer man bedömare som man kan lita på att de också är emot. All tvärvetenskap har sina bittra fiender, men de tillåts få oförtjänt stort utrymme i bedömningsmaskineriet, just på grund av att detta maskineri inte uppmärksammar tvärvetarnas särskilda villkor utan tvärtom helt bygger på ett föräldrat disciplintänkande. När dokumenterade fiender till tvärvetenskaplig kulturforskning anlitas blir resultatet förutsägbart. Men detta skulle ju aldrig accepteras för disciplinära ansökningar. Vad skulle statsvetare säga om deras egna normalansökningar sändes till en litteraturvetare som fann dem urtrista?

BROBYGGARE BEHÖVS

Här går kulturforskningen i spetsen och pekar på problem som gäller framåtriktade gränsöverskridare i allmänhet. ACSIS har med sina nationella konferenser och sin likaså nationella styrelse fått en unikt bred utblick över svårigheterna inom alla universitet och delfält, och de utländska utbytena ger också värdefullt jämförelsematerial.

Peer reviews är en vettig modell för att säkra den vetenskapliga nivån, men den bär på vissa systematiska svårigheter för

dem som inte befinner sig mitt i en enskild disciplins huvudfåra. Hittills har detta bara nödtorftigt hanterats med diverse ad hoc-lösningar som oftast bara gäller enskilda delfält. Ett exempel är hur genusforskare genom god organisering och stora ansträngningar gått i bräschen och lyckats etablera vissa normer och kriterier som är förankrade i vetenskapssamhället och som hjälper beredningsgrupperna att på ett vettigt sätt klara av den typen av ansökningar. Men det skulle idag behövas en bredare strategi, som utifrån genusområdets lärdomar söker mer övergripande lösningar av gränsproblemen.

En möjlighet är alltid att inrätta särskilda beredningsgrupper för tvärvetenskap, men då dessa skulle bli oerhört spretiga är det inte särskilt gångbart. Därtill blir det svårt att avgöra hur stora resurser de borde förfoga över. Särskilda satsningar är en annan linje. Utifrån workshops med initierade tvärvetenskapliga forskare kunde man identifiera några utvalda nyckelområden där nytänkandet just nu spirar som bäst, och utlysa särskilda medel där. På europeisk nivå har ESF i sin grundstruktur två huvudgrenar för humaniora och samhällsvetenskap, ungefär som många äldre universitet delar upp sig på fakulteter. Där har man också känt av de disciplinära murarna och valt att i en serie aktiviteter försöka överbrygga de vetenskapliga och metodologiska klyftorna på tre delfält: affektstudier, mediastudier och urbanstudier. Det återstår att se hur detta utfaller.

En möjlighet vore att utveckla ett slags regelverk för tvärvetenskapliga bedömningar. Står forskningsfinansiärerna verkligen för att de vill stödja tvärvetenskaplig forskning måste de modifiera sitt peer review-förfarande så att det inte systematiskt kväver denna i sin linda. Om så inte

sker kan man lika gärna säga rakt ut att alla tyngre ansökningar ska vara tydligt disciplinbaserade, medan tvärvetenskapen bara tillåts få marginella småsmulor. En sådan strategi, som är den som idag oftast råder i praktiken, skulle dock te sig helt otidsenlig i förhållande till de europeiska tendenserna som klart pekar i överskridande riktning, inte minst inom EU:s sjunde ramprogram och det nya europeiska forskningsrådet ERC. Ett vanligt problem idag är att man väljer monodisciplinära sakkunniga även om man hämtar ett par från olika discipliner, och så klagar alla över att ansökan inte är som de är vana vid, varpå den faller i konkurrensen med disciplinbundna ansökningar. Här har jag därför ett konkret förslag.

16. Råd, stiftelser och universitet borde på alla nivåer – från ledningarna via ämnesgrupper och fakulteter till anlitade externa sakkunniga – få en tydlig instruktion för hur man ska förhålla sig till sådana ansökningar. Vetenskapsrådet bör gå i spetsen, och bland tumreglerna borde exempelvis följande punkter gälla.
17. Samtliga inblandade bör principiellt erkänna att *det är legitimt med flera olika typer av tvärvetenskap*: samverkande kombinat av enstaka ämnen såväl som stora nätverk av många riktningar, hierarkiska relationer mellan huvuddiscipliner och hjälpvetenskaper lika väl som verkligt överskridande och nydanande transdisciplinär hybridforskning. Visst kan enskilda forskare ogilla en eller annan av dessa former, men det får aldrig användas som argument mot en enskild ansökan. Det vore principiellt lika fel som om man till exempel skulle få för sig att avslå en ekonomiansökan med hänvis-

ning till att ekonomiämnet bara är en köpt ideologiproducent. Man bör heller inte fästa vikt vid om någon vill stöpa all tvärvetenskap i samma form. Det är bra för kunskapsutvecklingen om det utvecklas flera olika typer av kombinationer som sedan kan samspela inbördes mellan projekt.

18. Tvärvetenskap bör därtill också få prövas *på alla nivåer*, om än i olika utformning. Det finns ju redan sådana experiment inom postdoktoral forskning, forskarutbildningar, mastersprogram och även grundutbildningsprogram. Innan man grundligt utreder och utvärderar någon nivå i dess helhet, och därvid kommer fram till att en disciplinering behövs, bör man aldrig på förhand döma ut dessa. I själva verket har exempelvis Högskoleverkets utvärderingar gett relativt goda betyg åt de befintliga överskridarmiljöerna, på alla nivåer. Man får inte låsa sig vid en enda modell utan bör tillåta en bred mångfald, för att på längre sikt utpröva och utvärdera vad som fungerar bäst. Det är pluralismen som ger den kreativa dynamik som behövs för att komma ur olika återvändsgränsar och kriser som humaniora och andra vetenskapsområden upplever.
19. Varje bedömare måste ha sakkunskap inom något eller helst några av de aktuella *ingående ämnesfälten* i en viss ansökan. Att välja bedömare från andra än dessa dömer nämligen sannolikt ut ansökan på förhand. Anslagsgivarna bör därför alltid undvika att välja sakkunniga som företräder områden som *inte* är berörda av ansökan, då det nästan per automatik leder till avslag. Varje konkret kombination av riktningar som en ansökan konstrue-

rar måste kunna bedömas efter sina egna premisser, och inte avkrävas att varje tänkbart ämne i så fall också måste vara med. Endast om en uppenbart avgörande gren för det aktuella projektets tematik har utelämnats är det ett relevant skäl för kritik.

20. Varje bedömare måste därtill ha god egen *tvärvetenskaplig erfarenhet*, och helst då av olika typer av gränsöverskridanden. Att välja enbart monodisciplinärt meriterade experter – även om de sammantagna täcker in flera av de ingående delfälten – leder förutsägbart till avslag. Lika väl som exempelvis genusprojekt bör bedömas av granskare som är hemma på genusforskning bör motsvarande också gälla övrig tvärvetenskap. Råden och stiftelserna bör därför bygga upp ett stall av duktiga sakkunniga som har gedigen egen erfarenhet av tvärvetenskapliga projekt och därför kan bedöma sådana utan att hemfalla åt den ämneschauvinism som annars tenderar att slå till som en ryggmärgsreflex.

Det gamla disciplinsystemet ("mode-1") har visat sig segare än någon kunnat ana. Riktlinjer av denna typ borde därför samlas i en manual och kontinuerligt följas upp i alla tänkbara evalueringsprocesser, om man alls vill ge tvärvetenskapliga initiativ någon rimlig chans. Här kan kulturstudierna återigen gå i bräschen och agera spjutspets i utvecklingen av ett öppnare och mer dynamiskt vetenskapssamhälle.

REFERENSER

- Barry, Andrew; Born, Georgina & Weszkalnys, Gisa, 2008. "Logics of interdisciplinarity." I: *Economy and Society*, 37:1.

Nowotny, Helga; Scott, Peter & Gibbons, Michael, 2001. *Re-thinking science: Knowledge and the public in an age of uncertainty*, Cambridge: Polity.

SOU 2007:81: *Resurser för kvalitet*, Stockholm: Utbildningsdepartementet.

SUMMARY

The Qualities of Cultural Research

There is a widespread talk of an increasing role for culture and for transgressing borders, but still interdisciplinary cultural research experiences considerable difficulties in the new landscape of research policy. Having outlined the problematics of measuring quality in general terms a discussion and a series of proposals concerning the main dimensions of this problematics follows.

First, the dominant scales for measuring publishing are criticised for being biased against the humanities, in that a too narrow set of inter-

national academic journals are unfairly favoured. Second, when external funding is measured, grants from the Swedish Research Council (Vetenskapsrådet) tend to overshadow all other and often equally important sources, including those from EU and the ESF (European Science Foundation). Third, it is argued that quality of education and of external communication should also be considered, as should the efforts made to create an innovative and productive environment in the institutional collective.

Finally, particular attention is given to the specific issues relating to evaluating interdisciplinary applications, inspired by UK/US research by Georgina Born and others, as well as from a wide range of Swedish experiences that indicate that the disciplinary structure seriously hampers the ability to deal with truly interdisciplinary work. A list of necessary considerations is presented, proposing that such a list should be formulated and fine-tuned by the Swedish Research Council, and be anchored among all those who need to evaluate interdisciplinary work, so that such evaluation is correct and fair.